

РОЛЬ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У РОМАНІ Е. Т. А. ГОФМАНА «ЭЛЕКСИР САТАНЫ» ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЇХ У ПЕРЕКЛАДІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано стилістичні засоби у готичному романі відомого німецького письменника-романтика Е. Т. А. Гофмана «Элексир сатаны» та збереження їх у перекладі. Автором статті запропоновано вправи перекладацького спрямування для студентів-філологів ВНЗ. Особливість даного роману полягає у тому, що письменник зобразив двоїстість світу, відкривши для німецьких романтиків нові можливості зображення та протиставлення реальності та ірреальності.

Ключові слова: готичний роман, ідіостиль, ірреальність, німецький романтизм, оригінал, переклад, перекладацька компетентність, письменник-романтик, стилістичні засоби, реальність.

В статтє проанализированы стилистические средства в готическом романе известного немецкого писателя-романтика Э. Т. А. Гофмана «Элексир сатаны» и сохранение их в переводе. Автором статьи представлены упражнения переводческого направления для студентов-филологов ВУЗ. Особенность данного романа состоит в том, что писатель изобразил двойственность мира, открыв немецким романтикам новые возможности изображения и противопоставления реальности и ирреальности.

Ключевые слова: готический роман, идиостиль, ирреальность, немецкий романтизм, оригинал, перевод, переводческая компетентность, писатель-романтик, стилистические средства, реальность.

The article deals with the analysis of the stylistical devices in the gothic novel by the famous German writer T. Hoffman «Die Elixiere des Teufels» and its conservation in the translation. The author of the article offers some exercises for the translation to the students. The peculiarity of the analyzed novel lies in the duality of the Hoffman's world and thus new possibilities and methods for Romantic writers of his time.

Key words: gothic novel, idiostyle, unreality, German Romantics, original, translation, translator's competence, Romantic writer, stylistic devices, reality.

Період німецького романтизму нерозривно пов'язаний з іменем видатного німецького письменника Е. Т. А. Гофмана (1776-1822), постать якого вплинула на літературний процес не лише у своїй країні, а й поза її межами. Вивчення творчості Е. Т. А. Гофмана студентами-філологами мовою оригіналу та у перекладах слугуватиме полікультурному вихованню, розвиватиме у студентів перекладацьку та філологічну компетентності. У даній статті ми поставили за мету проаналізувати роль стилістичних засобів у готичному романі Е. Т. А. Гофмана «Элексир сатаны» мовою оригіналу та у перекладах, розробивши до цього вправи перекладацького спрямування. Дане питання не було об'єктом спеціального вивчення, і саме це зумовило *актуальність* даної статті. Серед праць, які присвячено життєвому та творчому шляху Е. Т. А. Гофмана варто зазначити: Виткоп-Менардо Г. Э. Т. А. Гофман сам свидетельствующий о себе и о своей жизни (с приложением фотодокументов и

других иллюстраций) [2], Kremer D. Die Elixiere des Teufels. Das Phantom der Familie oder die Metamorphosen des Mönchs [13], Safranski R. E. Т. А. Hoffmann. Eine Biographie [14] тощо.

Відповідно до мети окреслено *завдання*:

- надати визначення поняттям «готичний роман» або «роман жахів», «чорний роман»;
- проаналізувати роль стилістичних засобів у романі Е. Т. А. Гофмана «Элексир сатаны» мовою оригіналу та у перекладі;
- запропонувати систему вправ перекладацького спрямування для студентів-філологів ВНЗ.

«Роман «Элексиры сатаны» обращен к темному началу в мире и человеке. Гофман в своем первом романном произведении открывает для себя традицию «готического романа» (многие мотивы и сюжетные ситуации он заимствует из романа «Амброзио, или Монах» (1795) английского писателя М. Г. Льюиса) [5, с. 55] Тому для розуміння понять «готичний

роман», «роман жахів» або «чорний роман» потрібно навести їх тлумачення:

– «**Готичний роман** (англ. *Gothic novel*, фр. *gothique*, від лат. *gothicus*: готський, пов'язаний з готами), або **Роман жахів**, «**Чорний роман**», – різновид роману, поширений у західноєвропейській та американській літературах другої половини XVIII ст. – початку XIX ст. Характерними елементами його сюжету були похмурі, містичні, демонічні сцени, які відбувалися зазвичай у занедбаних готичних замках із привидами, кровоточивими статуями та портретами, потаємними голосами тощо. Найпопулярнішою фабулою було відновлення чесного імені незаконно упослідженого персонажа, яку доповнювали еротичні мотиви та спокуси дияволом; сюжету властиві гострі колізії, тривожне навіювання, поєднане з натяком, інтригою, погонєю, діями, що розгортаються часто місячної ночі, іноді під час грози, викликаючи страх, душевне напруження. Інколи Г. р. має ознаки меланхолії. У творах інколи йдеться про несподівані відкриття, викрадення, перевдягання і впізнавання, розгортаються картини ініціації та інцесту, нагнітання жаху. Г. р. був одним із проявів передромантизму, спростовував тогочасну інерцію Просвітництва» [7, с. 237];

– «Р. готичний, або Р. жахів – Р., в якому зображено незвичні ситуації, жахи пекла, страхітливі жорстокості, великі таємниці, що перетворюють людину на іграшку надприродних сил. Сформувався в Англії наприкінці XVIII ст. Творцем Р. г. вважається Г. Уолпол, автор «Замку Отранто» (1765). Видатними

авторами Р. г. були А. Радкліф, М. Льюїс. Дія в Р. г. відбувається найчастіше в середньовічному готичному замку, перейнятому атмосферою таємничості. Іноді картини страху в Р. г. мали зворотний, комічний ефект, але найчастіше зберігали виховне, дидактичне призначення. Р. г. вплинув на творчість видатних письменників першої половини XIX ст. – Е. Т. А. Гофмана, Дж. Байрона, О. де Бальзака та ін., – сприяв формуванню нових жанрів у романістиці (сенсаційного, фантастичного Р.)» [8, с. 607].

«Элексир сатаны» Е. Т. А. Гофман створює протягом 1815-1816 рр., у час пробудження німецької національної свідомості та визволення країни від гніту військ Наполеона. Це співпадає з другим етапом німецького романтизму – гейдельберзьким. «У гейдельбергских романтиков усиливается ощущение трагизма бытия, которое имело под собой историческое обоснование и воплощалось в фантастике, откровенно враждебной личности» [9, с. 173]

У романі письменник зображує вселенське зло, яке всюди. «Это, в сущности, символика судеб человеческого рода, утрачивавшего от поколения к поколению свою органическую стройность, забывавшего свою внутреннюю связанность, – в инцесте символика грубой физической святотатственной связи там, где подсказывалась связь нежная, духовная сестры и брата, и где эта подсказка не была услышана или же была извращенно понята и превратилась в brutальные отношения» [1, с. 473].

Тому ми бачимо створену Е. Т. А. Гофманом концепцію поступового відмирання світу.

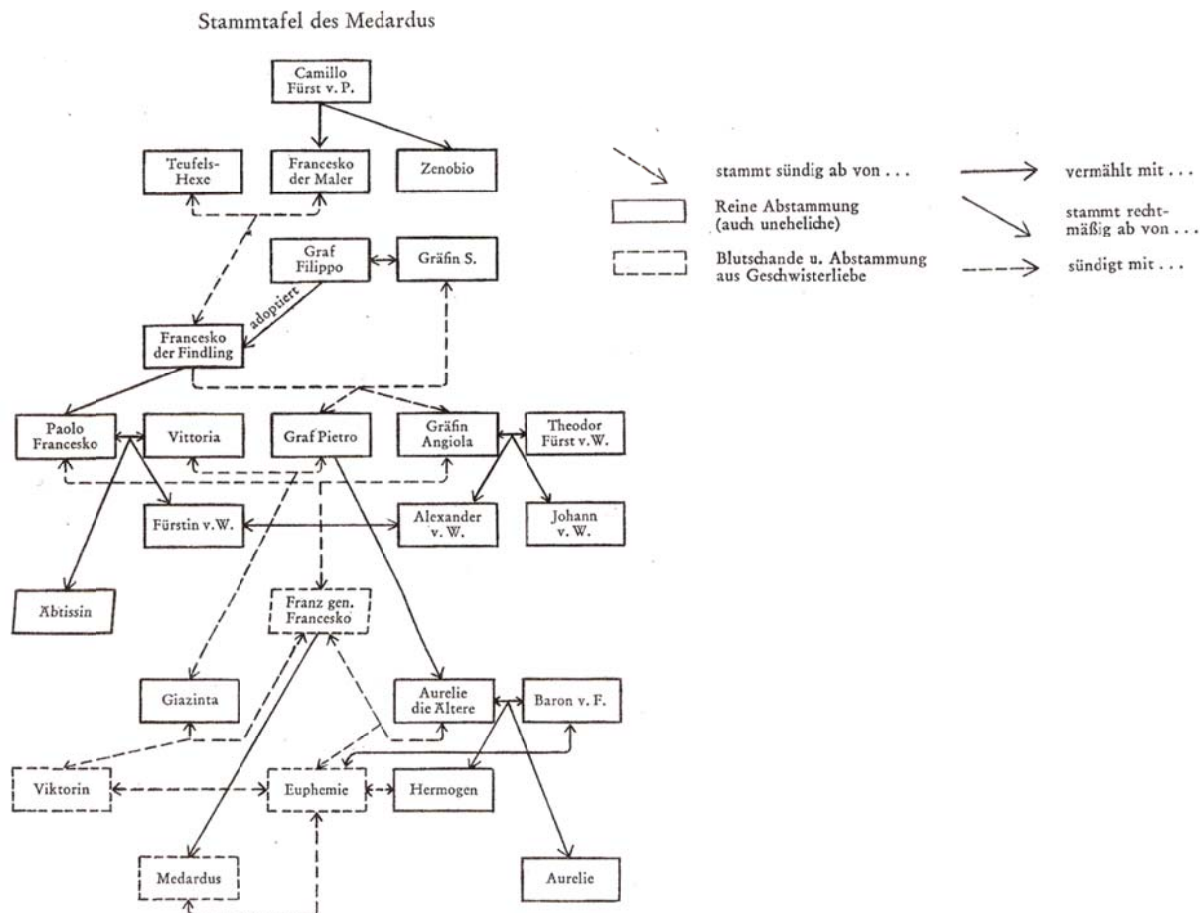

Рис. 1. Stammtafel des Medardus [12].

Таким чином, вищесказане представлено та узагальнено нами в таблиці «Стилістичні засоби

у романі Е. Т. А. Гофмана «Елексир сатани» та збереження їх у перекладі»:

Таблиця 1

Е. Т. А. Hoffmann «Die Elixiere des Teufels»	Т. Гофман «Елексир сатани» Пер. В. Л. Ранцова, 1897 г.
Запозичення (лат. мова)	
Gloria in <u>ex</u> celsis <u>de</u> o! [11, c. 18]	Gloria in <u>ex</u> celsis <u>De</u> o! Слава в вишніх Богу [3, c. 11]
Ex profundis clamavi <u>at</u> te Domine ... Oremus ... Et in omnia saecula saeculorum. Amen! [11, c. 134]	Ex profundis clamavi <u>ad</u> te Domine ... Oremus ... Et in omnia saeculo saeculorum. Amen! [3, c. 80]
Архаїчні форми дієслів	
frug [11, c. 32, 245] = fragte	спросил [3, c. 20, 149]
Порівняння	
... dann betete ich wieder und lachte dazwischen wie ein Wahnsinniger! [11, c. 29]	... то молився, то хохотал, как сумасшедший! [3, c. 18]
Ich fühlte mich wie von eiskalten grausigen Fäusten gepackt ... [11, c. 45]	Мне казалось, будто чьи-то ледяные грубые руки, словно тиски, сжимали мое сердце [3, c. 28]
«Ei», rief der Graf, «ich wette, dass das Elixier des Teufels weiter nichts ist als herrlicher echter Syrakuser ». [11, c. 48]	– Я готов биться об заклад, – воскликнул граф, – что элексир сатаны не что иное, как великолепнейшее сиракузское вино! [3, c. 29]
... die Tautropfen wie glühende Diamanten [11, c. 64]	Повсюду капли росы горели, как яркие алмазы [3, c. 29]
Повтор	
Ich war wie vernichtet, ein Eisstrom goß sich durch mein Inneres ... besinnungslos stürzte ich fort ins Kollegium ... in meine Zelle. Ich warf mich wie ein toller Verzweiflung auf den Fußboden ... glühende Tränen quollen mir aus den Augen, ich verwünschte ... ich verfluchte das Mädchen ... mich selbst ... dann betete ich wieder und lachte dazwischen wie ein Wahnsinniger! [11, c. 29]	Я был совершенно уничтожен и бессознательно бросился бежать со всех ног в коллегію, в свою келью, где в порыве безумного отчаяния кинулся на пол. Неудержимым потоком лились из моих глаз тяжелые, горькие слезы. Я то изрыгивал ужаснейшие проклятия на девушку, на себя, на мир, то молился, то хохотал, как сумасшедший! [3, c. 18]
... hebe dich weg! ... hebe dich weg ... denn ich bin es selbst!.. ich bin der heilige Antonius! [11, c. 45]	Изды отсюда, проклятый!.. Убирайся вон! Знай, что он – я... я сам! Да, я святой Антоний! [3, c. 28]
Ich wagte mich heran; indem ich ihn mit der Hand ergreifen und zurückhalten wollte, schrie ich laut: « Um Jesus willen! Herr! ... erwacht! ... Um Jesus willen! » [11, c. 67]	Я бросился к юноше и, протягивая руки, чтобы удержать его, громко воскликнул: « Ради Бога, сударь, проснитесь! Проснитесь, ради Христа! » [3, c. 40]
Auf neue erscholl es gräßlich: « Mord, Mord! » [11, c. 119]	... и опять раздались ужасающие крики: « Убийство! Убийство! » [3, c. 71]
... vor mir! ... vor mir stand Viktorins blutige Gestalt ... [11, c. 119]	Прямо передо мной стоял окровавленный образ графа Викторина [3, c. 71]
Анафора	
Hin zu ihr... hin zu ihr... sie an mich reißen in toller Liebeswut! [11, c. 243]	К ней! К ней! Прижать ее к себе в безумном бешеном порыве любви! [3, c. 147]
Епитет	
Der Weltgeistliche war ein Jüngling, auf dessen schönem Gesichte die Totenblässe eines tief nagenden Kummers lag ... [11, c. 70]	Его прекрасное, мертвенно бледное лицо носило явные следы глубокого, снедающего душу горя. [3, c. 42]
Застаріла лексика	
Mit diesen Worten zog ich den Geldbeutel hervor, legte drei blanke Dukaten auf den Tisch ... [11, c. 127]	С этими словами я вытащил кошелек , вынул оттуда три блестящих червонца и положил их на стол [3, c. 75]
innerhalb des Käfichts = Käfig [11, c. 183]	по клетке [3, c. 110]
Звуконаслідування (ономатопея)	
Da lachte ich auf im grimmigen Hohn: « Hei! ... Hei! Du Verruchter, hast du dich im Teufelsgrunde so weich gebettet, dass du in toller Brunst trachten magst nach der Buhlin des Mönchs?» [11, c. 245]	Я не мог удержаться от громкого, злобного хохота. « Ха, ха, ха, ха, проклятый злодей! Неужели тебе было мягко спать в Чертовой пропасти, что теперь ты осмеливаешься с безумной похотливостью ухаживать за любовницей монаха?» [3, c. 148]
So rief ich die dicke Finsternis hinein, aber recht unter meinen Füßen klopfte es stärker und stammelte: « Hihhi... hihhi... Brü... der... lein... Brü... der... lein... Me... dar... dus... ich bin da... bin da... ma... mach auf... auf... wir wollen in den Wa... Wald gehn... Wald gehen! » [11, c. 261]	Как раз в это мгновение послышался еще более сильный стук прямо у меня под ногами, и тот же голос, заикаясь, проговорил: « Хи, хи, хи. Хи, хи, хи... Братец... братец... Медард... Медард... Я здесь... я здесь... Отвори!.. Пойдем со мной в лес!.. Нам будет лучше... » [3, c. 158]

Таким чином, вивчення студентами-філологами творів мовою оригіналу та у перекладах слугує акме-розвитком в їхній літературній освіті. Тому нами запропоновано систему вправ перекладацького спрямування.

ВПРАВИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

Вправа № 1

Які фоностилістичні засоби є у наведених уривках? Порівняйте уривки з оригіналу та перекладу. Надайте власний переклад українською

мовою. З'ясуйте, які відмінності між перекладами та оригіналом.

Der Wendepunkt

(Auszug, E. T. A. Hoffmann «Die Elixiere des Teufels», 1815-1816)

Stark auf dem Tisch schlagend, rief ich laut: «Still ihr da drunten!» und glaubte mich so von dem Grauen, das mich befieng, zu ermutigen; aber da lachte es gellend und schneidend durch das Gewölbe und stammelte: «**Brü...der... lein, Brü...der... lein... zu dir her... auf... herauf... ma... mach auf... mach auf!**» [11, c. 271].

Поворотная точка

(отрывок, Э. Т. А. Гофман «Элексир сатаны», 1897, пер. В. П. Ранцов)

Ударив кулаком по столу, я громко воскликнул: «Эй, вы там внизу, тише!» – рассчитывая таким образом освободиться от таинственного ужаса, невольно начавшего меня охватывать, но в это время громко и резко раздался хохот, отзвуки которого прокатились под сводами, и знакомый мне голос, запинаясь, проговорил: «**Братец... братец... иду к тебе, к тебе ... Отвори же... отвори!...**» [3, с. 165].

Вправа № 2

Знайдіть в оригіналі застарілу лексику, застарілі варіанти написання слів та порівняйте з перекладом В. П. Ранцова та надайте власний переклад цих слів. Яке семантичне навантаження вони несуть у сучасній мові (українській та німецькій)?

Die Abenteuer der Reise

(Auszug, E. T. A. Hoffmann «Die Elixiere des Teufels», 1815-1816)

Mit diesen Worten zog ich **den Geldbeutel** hervor, legte drei blanke **Dukaten** auf den Tisch, und der gravitatische Ernst des Herrn Richters verzog sich zum schmunzelnden Lächeln [11, с. 127].

Дорожные приключения

(отрывок, Э. Т. А. Гофман «Элексир сатаны», 1897, пер. В. П. Ранцов)

С этими словами я вытащил **кошелек**, вынул оттуда три блестящих **червонца** и положил их на стол. Напыщенная серьезность судьи немедленно же сменилась тогда веселой усмешкой [3, с. 75].

Die Abenteuer der Reise

(Auszug, E. T. A. Hoffmann «Die Elixiere des Teufels», 1815-1816)

Aber ich selbst war herabgesunken zum elenden Spielwerk der bösen, geheimnisvollen Macht, die mich mit unauflöslichen Banden umstrickt hielt, so dass ich, der ich frei zu sein glaubte, mich nur innerhalb **des Käfigs** bewegte, in den ich rettungslos gesperrt worden [11, с. 183].

Дорожные приключения

(отрывок, Э. Т. А. Гофман «Элексир сатаны», 1897, пер. В. П. Ранцов)

Но ведь я и сам упал до того, что стал презренной игрушкой таинственной нечистой силы, опутавшей меня неразрывными узами. Мня себя свободным, я только метался на самом деле по **клетке**, в которой оказывался бесповоротно запертым [3, с. 110].

Der Wendepunkt

(Auszug, E. T. A. Hoffmann «Die Elixiere des Teufels», 1815-1816)

Ich weiß nicht, ob ich diese Worte wirklich sprach, aber ich hörte mich selbst lachen und fuhr auf wie aus tiefem Traum, als der alte Hofmarschall, sanft meine Hand fassend, **rug**: «Worüber erfreuen Sie sich so, lieber Herr Leonard?» [11, с. 245].

Дорожные приключения

(отрывок, Э. Т. А. Гофман «Элексир сатаны», 1897, пер. В. П. Ранцов)

Не знаю, высказал ли я вслух эти слова, но я собственными ушами слышал свой смех и пробудился как бы от глубокого сна, когда старик гофмаршал, потихоньку взяв меня за руку, **спросил**: «Чему вы так радуетесь, любезнейший господин Леонард?» [3, с. 148–149].

Вправа № 3

Наведіть приклади порівняння та їх особливості збереження у перекладі.

Der Eintritt in die Welt

(Auszug, E. T. A. Hoffmann «Die Elixiere des Teufels», 1815-1816)

Ich wagte mich heran; indem ich ihn mit der Hand ergreifen und zurückhalten wollte, schrie ich laut: «**Um Jesus willen!** Herr! ... erwacht! ... **Um Jesus willen!**» [11, с. 67].

Вступление в свет

(отрывок, Э. Т. А. Гофман «Элексир сатаны», 1897, пер. В. П. Ранцов)

Я бросился к юноше и, протягивая руки, чтобы удержать его, громко воскликнул: «**Ради Бога, сударь, проснитесь! Проснитесь, ради Христа!**» [3, с. 40].

Вправа № 4

Для чого Е. Т. А. Гофман використовує повтор. Чим він слугує? Як він передається у перекладі?

Die Jahre der Kindheit und das Klosterleben

(Auszug, E. T. A. Hoffmann «Die Elixiere des Teufels», 1815-1816)

Ich war wie vernichtet, ein Eisstrom goß sich durch mein Inneres ... besinnungslos stürzte **ich** fort ins Kollegium ... in meine Zelle. **Ich** warf **mich** wie ein toller Verzweiflung auf den Fußboden ... glühende Tränen quollen mir aus den Augen, **ich** verwünschte ... **ich** verfluchte das Mädchen ... mich selbst ... dann betete **ich** wieder und lachte dazwischen wie ein Wahnsinniger! [11, с. 29]

Детские и монастырские годы

(отрывок, Э. Т. А. Гофман «Элексир сатаны», 1897, пер. В. П. Ранцов)

Я был совершенно уничтожен и бессознательно бросился бежать со всех ног в коллегию, в свою келью, где в порыве безумного отчаяния кинулся на пол. Неудержимым потоком лились из моих глаз тяжелые, горькие слезы. **Я** то изрыгивал ужаснейшие проклятия на девушку, на себя, на мир, то молился, то хохотал, **как сумасшедший!** [3, с. 18].

Таким чином, у романі відомого німецького письменника-романтика Е. Т. А. Гофмана «Элексир сатаны» ми знаходимо стилістичні засоби з різних структур стилістики, зокрема: фоностилістика (онома-топєя, анафора), лексична стилістика (застаріла лєска), стилістична морфологія тощо. Вивчення творів студентами-філологами мовою оригіналу та у перекладах надасть змогу застосовувати набуті знання під час професійної діяльності, розвивати філологічну та перекладацьку компетентності у процесі літературної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берковский Н. Я. Романтизм в Германии / Наум Яковлевич Берковский – СПб. : Азбука-классика, 2001. – 512 с.
2. Виткоп-Менардо Г. Э. Т. А. Гофман сам свидетельствующий о себе и о своей жизни (с приложением фотодокументов и других иллюстраций) / Габриэль Виткоп-Менардо. – Урал LTD. – 1999. – 320 с.
3. Гофман Э. Т. А. Эликсир сатаны / Эрнст Теодор Амадей Гофман. – К. : Мыстэцтво, 1991. – 284 с.
4. История западноевропейской литературы XIX века. – Ч. I / под. ред. А. С. Дмитриева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 572 с.
5. История западноевропейской литературы. XIX век : Германия, Австрия, Швейцария / А. Г. Березина, А. В. Белобратов, Л. Н. Полубояринова ; под. ред. А. Г. Березиной. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : Академия, 2005. – 240 с.
6. История немецкой литературы : В 3 т. – 2. : Пер. с нем. / Общ. ред. А. Дмитриева. – М. : Радуга, 1986. – 344 с.
7. Літературознавча енциклопедія : У 2-х Т. – Т. I. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – С. 237 (Енциклопедія ерудита).
8. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
9. Пронин В. А. История немецкой литературы / В. А. Пронин. – М. : Универ. книга; Логос, 2007. – 384 с.
10. Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. – Verlag J. B. Metzler-Stuttgart-Weimar, 2008. – 761 S.
11. Hoffmann E. T. A. Die Elixiere des Teufels. – СПб. : КАРО, 2006. – 496 с.
12. Hoffmann E. T. A. Werke. Erster Band. – Insel Verlag. – 591 S.
13. Kremer D. Die Elixiere des Teufels. Das Phantom der Familie oder die Metamorphosen des Mönchs // Interpretation E. T. A. Hoffmann. Romane und Erzählungen. Herausgeg. von Günter Saße. – Philipp Reclam jun. Stuttgart. – 2004. – S. 75–95.
14. Safranski R. E. T. A. Hoffmann. Eine Biographie. – Rowohlt. – 1992. – 534 S.

Рецензенти: Стеванович Р. І., к.філол.н., доцент;
Халамендик В. Д., к.пед.н., доцент.

© Мелінчук Н. В., 2011

Стаття надійшла до редколегії 29.03.2011 р.